

UDK 1:615.851

1(091)

<https://doi.org/10.53745/bs.92.2.1>

Primljeno: 20. 8. 2022.

Prihvaćeno: 14. 11. 2022.

Izvorni znanstveni rad

TERAPEUTSKA FUNKCIJA FILOZOFIJE

Anto GAVRIĆ

Fakultet filozofije i religijskih znanosti, Sveučilište u Zagrebu
Jordanovac 110, 10 000 Zagreb
anto.gavric@ffrz.unizg.hr

Marina NOVINA

Fakultet filozofije i religijskih znanosti, Sveučilište u Zagrebu
Jordanovac 110, 10 000 Zagreb
marina.novina@ffrz.unizg.hr

Sažetak

Polazeći od antičkih filozofa i sokratskih razgovora, preko Augustina, Boetija i Dantea Alighierija, do Wittgensteina, Jaspersa i Pierrea Hadota, ovo istraživanje upućuje na filozofiju kao *ars medicinalis* i *philosophia medicans*, tj. na terapijsku funkciju filozofije. Rad otkriva da filozofija, usmjerena na stvarnost, na život i na način kako treba živjeti, kao liječnica u kriznim životnim situacijama potiče na razgovor i promišljanje, prepoznaje uzroke bolesti i određuje terapiju, vodi do ozdravljenja bolesti duše, srca, uma i jezika, te da stoga čovjek svakoga doba u filozofiji može naći radost prijelaza iz bolesti k zdravlju.

Ključne riječi: filozofija, medicina, terapija, duša, um, srce, jezik, Sokrat, Aurelije Augustin, Boetije, Dante, Wittgenstein, Jaspers, Pierre Hadot

Uvod

Filozofiju često shvaćamo kao čisto teorijsku djelatnost, kao neku vrstu rasprave o znanstvenim djelima, oblikovanje i razrađivanje apstraktnih doktrinarnih sustava, koje uključuje jezik kojim vladaju samo stručnjaci ili manja skupina obrazovanih. Tako i jest. Filozofija je zahtjevna, kako je to uočio Strawson, »filozofski bazen nema plićaka«¹. Možda je to razlog da se filozofijom nikada

¹ Usp. Peter F. STRAWSON, *Analiza i metafizika. Uvod u filozofiju*, Zagreb, 1999., VII.

nisu bavile mase. Pa ipak, to ne znači da filozofija nije ponuđena svima. Već je Aristotelov, ujedno prvi, nagovor na filozofiju upućen svima s porukom da se trebamo »baviti filozofijom ili se oprostiti od života i otići odavle, jer sve je ostalo golema besmislica i naklapanje«². Filozofija, dakle pomaže, napustiti besmislice i naklapanja, i izbjeći intelektualne i konceptualne brodolome te izaći iz slijepih ulica naših promišljanja. Ona čovjeka prati kroz svakodnevnicu i ne napušta ga ni u najtežim egzistencijalnim situacijama očaja, depresije, osude i smrti. Filozofija je konkretna i ima terapeutsku funkciju, a filozof ima zadaću terapeuta. Filozofska djela i životi njihovih autora otkrivaju da se razvoj filozofije može razumjeti i kao razvoj terapije duše, srca, uma i jezika,³ čije zdravlje jest osnova dobrog (sretnog) života kojem sve, svako djelovanje i pothvat, umijeće i istraživanje, teži.⁴

Filozofija se kao način života ili umijeće življenja s konkretnom svrhom liječenja duše, srca, uma i jezika od davnina povezivala s medicinom ili s liječenjem. Antički su autori filozofiju smatrali *ars medicinalis* i *philosophia medicans*.⁵ No terapeutska je funkcija filozofije prisutna i u djelima srednjovjekovnih autora, a i u novije se doba otkriva da se filozofija može koristiti kao terapija, odnosno kao ojačanje, utjeha i otkrivanje smisla u kriznim životnim situacijama na koje čovjek uglavnom nije spreman. Terapeutsku funkciju filozofije istaknuli su brojni misaoni velikani, jer kako je zaključio Wittgenstein, filozofovo tretiranje pitanja jest poput tretiranja bolesti,⁶ a posao filozofa sastoji se u skupljanju sjećanja za neku konkretnu svrhu.⁷ Između filozofa koji su isticali praktičku i terapeutsku funkciju filozofije izdvajamo Sokrata i nekoliko antičkih škola, zatim Augustina, Boetija i Dantea Alighierija, te nekoliko suvremenih filozofa kao što su Ludwig Wittgenstein, Karl Jaspers i Pierre Hadot. Iako je riječ o mnogo primjera za jedan rad, ipak je to samo nekoliko primjera iz bogate povijesti mislilaca koji su isticali da filozofija, damo li joj priliku, pomaže izliječiti dušu, srce, um, jezik i društvo. Upravo su ti primjeri dovoljni za zaključak da filozofija ima terapeutsku funkciju.

² ARISTOTEL, *Nagovor na filozofiju*, B 110, Zagreb, 1996., 137.

³ Usp. Juliusz DOMAŃSKI, *Filozofija, teorija ili način života?*, Zagreb, 2018., 24; André-Jean VOELKE, *Filozofija kao liječenje duše. Studije o helenističkoj filozofiji*, Zagreb, 2017., 67-68.

⁴ Usp. ARISTOTEL, *Nikomahova etika I*, 1094a 4-5, Zagreb, 1992., 1.

⁵ Usp. André-Jean VOELKE, *Filozofija kao liječenje duše*, Zagreb, 2017.

⁶ Usp. Ludwig WITTGENSTEIN, *Filozofijska istraživanja*, fr. 255, Zagreb, 1998., 91.

⁷ Usp. Ludwig WITTGENSTEIN, *Filozofijska istraživanja*, fr. 127, 50.

1. Filozofija kao umijeće življenja

Filozofi antičkog razdoblja filozofiju su shvaćali kao pripravu za mudrost⁸ koja čovjeka zahvaća cjelovito, njegovu misao, govor i djelovanje. Riječ je o sveobuhvatnom i zahtjevnom načinu života koji je iziskivao studij cjelokupne stvarnosti, a vodio je intelektualnom razvoju i razvoju ljudske dobrote koja se sastojala u transformirajućoj mudrosti kao jedinjoj koja čovjeku može donijeti dobro-bit.⁹ Filozofiju je tako poimao i Sokrat, model filozofa antičkog razdoblja, koji nije napisao nijednu knjigu, ali je njegov lik ostavio trajan pečat na povijest filozofske misli. Za Sokrata filozofija je umijeće življenja koje mu pomaže ostvariti životnu zadaću, a to je govoriti o kreposti i spremnosti na činjenje dobra i ispitati vlastiti život i život drugih ljudi.¹⁰ Briga za sebe, za vlastitu dušu, ujedno je briga za druge, te je stoga važno upoznati sebe i znati razgovarati s drugima. Tako je Sokrat pitanje znanja prebacio s pojmova na vrijednosti, istaknuvši netom pred vlastitu smrt da »ako bi tko govorio, da bez toga – kosti i tetiva i, što inače imam, ne bih mogao raditi, što mi se sviđa, istinu bi govorio, ali da zbog njih radim, što radim, i da na taj način umom radim, a ne, dok biram najbolje – to ustvrditi bila bi velika i silna lakoumnost«¹¹. Filozofija je, dakle, u funkciji brige za dušu kao dio svakodnevice, odnosno kako je Plutarh uočio: »Sokrat nije postavljao klupe za slušatelje, nije govorio s katedre; nije imao utvrđenu satnicu da bi razgovarao ili šetao sa svojim učenicima. Ali, dok se ponekad s njima šalio ili odlazio s njima na piće, u rat ili na trg (agora), a na koncu i u zatvor, čak i dok je ispijao otrov, on je filozofirao. Bio je prvi koji je pokazao da u svim vremenima i na svim mjestima, u svemu što nam se događa i u svemu što radimo, svakodnevni život pruža mogućnost da filozofiramo.«¹²

Filozofija je konkretna i svrhovita, umijeće življenja u određenom stilu, angažirano i u konkretnoj stvarnosti usmjereno na vježbanje i vođenje duše. Možemo reći da je filozofija neki vid duhovnih vježbi. Ta se činjenica uočava u antičkim i rimskim školama filozofije. Naime, stoici izrijeком ističu da je filozofija »vježba«, a ta vježba, kako je isticao i Sokrat, nadilazi teorijske spoznaje, odnosno za antičke filozofe: »Filozofski čin ne leži samo u redu spoznaje nego u redu 'sebstva' i bitka: to je napredak kojim bivamo više, što nas čini

⁸ Usp. Pierre HADOT, *Šta je antička filozofija?*, Beograd, 2010., 16.

⁹ Usp. Roland J. TESKE, *To Know God and the Soul: Essays on the Thought of Saint Augustine*, Washington, 2008., 8.

¹⁰ Usp. PLATON, *Obrana Sokratova*, 38a, Zagreb, 2009., 57.

¹¹ PLATON, *Fedon*, 99b, Zagreb, 1996., 107.

¹² Pierre HADOT, *Šta je antička filozofija?*, 63.

boljim. To je obraćenje koje izokreće sav život, koje mijenja bitak i onoga tko ga ostvaruje. Prenosi ga iz stanja neautentičnog života, pomućenog nesvjesnošću, uznemirenog brigom, u stanje autentičnog života, u kojem čovjek postiže samosvijest, točno viđenje svijeta, mir i nutarnju slobodu.«¹³

Filozofija može voditi prema potpunom preoblikovanju čovjeka, ne samo njegovih promišljanja nego i do radikalne transformacije čovjekova načina bivanja. Bavljenje filozofijom ujedno je čin obraćenja. Obraćenje je proces koji u duši izaziva filozofova riječ, a vodi do raskida s ustaljenim načinom življenja očitog u »promjeni načina odijevanja, a često i prehrambenog režima, ponekad odricanju od političkih poslova, a naročito potpunoj transformaciji moralnog života, ustrajnom prakticiranju duhovnih vježbi. Tako filozof dolazi do smirenosti duše, unutrašnje slobode, jednom riječju do blaženstva.«¹⁴ Filozofija je, dakle, umijeće življenja u nastojanju i vježbi da se dosegne mudrost te nije samo uzrok spoznaje nego omogućuje bivanje na drukčiji način. U toj se perspektivi filozofija javlja i kao »učenje o liječenju briga, tjeskobe i žalosnog ljudskog stanja koje je po kinicima prouzrokovano društvenim konvencijama i stegama, po epikurovcima traganjem za lažnim zadovoljstvima, po stoicima traganjem za zadovoljstvom i sebičnim interesom, a po skepticima pogrešnim mišljenjima.«¹⁵ Uočavamo tako da antički mislioci problem ljudske bijede, straha i zla vide u neznanju, a lijek takvim stanjima nalaze u promjeni vrijednosnih sudova i življenju u dobru. No, da bi »promijenio svoje vrijednosne sudove, čovjek mora napraviti radikalni izbor koji podrazumijeva potpuni preobražaj njegova načina mišljenja i načina življenja. Taj izbor jest filozofija, filozofija koja će čovjeku darovati nutarnji spokoj i duševni mir.«¹⁶ Filozofija, dakle, ima terapeutsku funkciju i prvotna joj je zadaća liječiti dušu.

2. Filozofija kao terapija duše

Od Sokrata čovjekova je bit poistovječena s dušom, a duša uključuje i um i volju, što postaje ključno značenje zapadnjačkog poimanja duše.¹⁷ Usto je Sokrat iznimno cijenio liječnika, »njegovu službu i njegovo umijeće, te u svojim dija-

¹³ Pierre HADOT, *Duhovne vježbe i antička filozofija*, Zagreb, 2013., 16-17.

¹⁴ *Isto*, 174.

¹⁵ Pierre HADOT, Šta je antička filozofija?, 147.

¹⁶ *Isto*. Slično tumačenje antičke filozofije donosi i Marta C. NUSSBAUM, *The Therapy of the Desire. Theory and Practice in Hellenistic Ethics*, Princeton, 2009. Na koji su način prvi liječnici filozofiju smatrali značajnom za medicinu objašnjava Maja HUDOLETNJAK GRGIĆ, *Medicina i metoda: Hipokratski spis »O staroj medicini«*, Zagreb, 2007., 30-38.

¹⁷ Usp. Giovanni REALE, *Sokrat. K otkriću ljudske mudrosti*, Zagreb, 2003., 213.

lozima razvija vrlo zanimljivu analogiju: liječnik je tijelu ono što je filozof duši. Kao što liječnik izbavlja tijelo od njegovih tegoba i bolesti, tako se i filozof stavlja uz dušu da je izbavi od njezinih tegoba i bolesti, to jest od njezina neznanja i predrasuda.«¹⁸ Sokratov lik stoga nije bio nadahnuće samo suvremenicima ili filozofima nego i psiholozima, psihoanalitičarima i pedagogima kojima je ostavio primjer te jasnu zadaću i metodu (sokratskih dijaloga i ironije) liječenja duše. No, i svim trima velikim helenističkim filozofskim školama (skeptizam, stoicizam i epikureizam) zajednička je analogija filozofije i medicinskog umijeća. Filozof je liječnik duše, isticali su antički autori govoreći o bolestima duše i tijela.¹⁹ Marko Tulije Ciceron u *Tuskulanskim raspravama* piše da su brojnije i opasnije bolesti duše nego tijela, neugodnije su i nepodnošljivije jer se odnose na dušu i uznemiruju je. No ozdravljenje duše je moguće – treba slijediti pravila i upute mudraca, i to je siguran put do ozdravljenja.²⁰ Ciceron ističe: »Doista, filozofija je liječništvo za dušu. Njezinu pomoć ne treba kao kod bolesti tijela tražiti izvana, moramo nastojati da sami sebe možemo izliječiti svim svojim silama i moćima.«²¹ Filozofija liječi ljudske bolesti, koje su plod krivih mišljenja i vjerovanja, racionalnim argumentima koji su terapija za dušu poput lijekova koje liječnik propisuje kao terapiju za tijelo. Terapeutska funkcija, dakle, pripada filozofiji koja je *medicina animi*.

Nitko se ne može izuzeti od te zadaće, ističe Epikur, jer nema izlike nemaru za zdravlje duše. Filozofija je nužna u svakom životnom razdoblju jer je preduvjet za sreću kojoj se uvijek teži. U *Poslanici Menekeju* piše: »Ni u mladosti neka nitko ne oklijeva baviti se filozofijom, ni u starosti neka mu filozofija ne bude teretom. Ta nitko nije premlad ni prestar da se brine za zdravlje svoje duše.«²² Sve što čovjek odabire za tjelesno zdravlje i nepomućen duševni

¹⁸ Véronique LE RU, Le philosophe est-il le médecin de l'âme?, u: Maria Jesus CABRAL – José DOMINGUES ALMEIDA (ur.), *Santé et bien-être à l'épreuve de la littérature*, Limoges, 2017, 141.

¹⁹ Usp. Jackie PIGEAUD, *La maladie de l'âme. Etude sur la relation de l'âme et du corps dans la tradition médico-philosophique antique*, Paris, 2006.

²⁰ Usp. Marko T. CICERON, *Tusculanae disputationes* III, 3, 5, ed. Max Pohlenz, Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, Leipzig, 1918., 318-319: »morbi perniciosiores pluresque sunt animi quam corporis; hi enim ipsi odiosi sunt, quod ad animum pertinent eumque sollicitant... animi autem, qui se sanari voluerint praeceptisque sapientium paruerint, sine ulla dubitatione sanentur?«

²¹ Marko T. CICERON, *Tusculanae disputationes* III, 3, 6, str. 319: »Est profecto animi medicina, philosophia; cuius auxilium non ut in corporis morbis petendum est foris, omnibusque opibus viribus, ut nosmet ipsi nobis mederi possimus, elaborandum est.«

²² EPIKUR, *Poslanica Manekeju*, u: Branko BOŠNJAK, *Filozofija od Aristotela do renesanse*, Zagreb, 1957., 144. EPIKUR, *Poslanica Menekeju*, 122: »Μήτε νέος τις ὦν μελλέτω φιλοσοφείν, μήτε γέρον ὑπάρχων κοπιᾶτω φιλοσοφῶν. οὔτε γὰρ ἄωρος οὐδέεις ἐστίν

spokoj, sve to čini radi blažena života kao svrhe svega. Stoga treba tijelo očuvati od boli a dušu od nereda i svakovrsnog meteža, da se »stiša u duši svaka oluja«. ²³ Filozofija je terapija duše, filozofska učenja svojevrsni lijekovi, filozofski diskurs sredstvo terapije, filozofski spisi poput recepta koje epikurejci s točnim filološkim čitanjem i tumačenjem (*philologia medicans*) koriste kao dio svoje terapeutske etike. ²⁴ »Usvajajući tradicionalne medicinske modele kako bi opisali terapijsku funkciju što je pripisuju filozofiji, epikurejci izvode paradoksalan obrat: razrješavanje, raspršivanje, purgacija, amputacija metaforična su oznaka za prelazak iz praznine u puninu, iz nemanja u dovršeno imanje.« ²⁵

Većina filozofa i filozofskih škola antičkog razdoblja složila bi se s epikurejskom tvrdnjom da filozofija koja ne liječi duše nije filozofija, da je lažna ili »prazna«. Potonje, pak, otkriva da je filozofija terapija uma i jezika, a filozofi poput Platona dodaju da je zadaća filozofije i briga za vlastitu dušu i postupno izgrađivanje vlastite osobnosti i karaktera. ²⁶ Aristotel dodaje da je filozofija zahtjev upućen svima jer po umu odvodi od besmislica i tlapnji i čovjeka čini sličnim bogu. ²⁷ Za antičkog filozofa filozofija je stalni napor čovjeka da »drukčije gleda«, da se postupno uspinje, skida koprenu koja mu prekriva oči i obraća pogled na ono što je bitno. Filozofija kao terapija duše, uma, jezika i srca – to su misli koje će autori nastaviti razvijati, te tako isticati primat terapeutske funkcije filozofije.

3. Filozofija kao terapija srca

Prijelaz iz antike u srednji vijek bilo je doba kulturalnih, intelektualnih i vjerskih previranja, ali upravo iz toga doba dolazi jedan od velikana ljudske misli – Aurelije Augustin i njegovo djelo *Ispovijesti*. Iz tog klasika književnosti, duhovnosti i filozofije, u kojem Augustin detaljno progovara o svom životu, uočavamo da su filozofska propitivanja sastavnica njegove svakodnevice i pretpostavka njegova obraćenja na kršćanstvo. Štoviše, iz *Ispovijesti* je razvidno da

οὕτε πάρωρος πρὸς τὸ κατὰ ψυχὴν ὑγιαίνειν.« Također usp. EPIKUR, *Osnovne misli. Poslanica Herodotu. Poslanica Menekeju*, Beograd, 1959., 25.

²³ Usp. EPIKUR, *Poslanica Manekeju*, u: Branko BOŠNJAK, *Filozofija od Aristotela do renesanse*, 146.

²⁴ Usp. Michael ERLER – Malcolm SCHOFIELD, *Epikurovska etika*, u: Pavel GREGORIĆ – Maja HUDOLETNJAK GRGIĆ – Filip GRGIĆ (prir.), *Helenistička filozofija: epikurovci, stoici, skeptici*, Zagreb, 2005., 113.

²⁵ André-Jean VOELKE, *Filozofija kao liječenje duše*, 98; detaljnije 67-117.

²⁶ Usp. PLATON, *Hipija Manji*, Zagreb, 1997., 32-35, 372e-373a; PLATON, *Obrana Sokratova*, Zagreb, 2009., 36-39, 29d-e.

²⁷ Usp. ARISTOTEL, *Nagovor na filozofiju*, B 110, 137.

je Augustin s antičkim filozofima dijelio poimanje filozofije i kao ljubav prema mudrosti i kao umijeće življenja.²⁸ Za njega je filozofija preduvjet i temelj za *confessio* koji predstavlja ispovijedanje i hvalu, odnosno spoznaju odnosa Boga i čovjeka.²⁹ Dakle, kod Augustina, kao i kod antičkih filozofa, ljubav prema mudrosti vodi do spoznavanja sebe samoga (duše), ali i do spoznaje istinskog podrijetla (Boga).³⁰ Na putu te samospoznaje i traženja spokoja u Bogu Augustin ističe značaj nutrine, odnosno unutarnjeg života čovjeka i čovjekovih iskustava te kao svoj filozofski projekt iznosi maksimu: »Želim znati Boga i dušu.«³¹

Filozof, dakle, nije samo ljubitelj mudrosti, a time i ljubitelj Boga, nego je filozof i svojevrstan terapeut pozvan upoznati ne samo principe izvanjskog svijeta nego i nutarnjeg života. To je ujedno razlog da se Augustin naziva prvim kršćanskim psihologom,³² a *Ispovijesti* djelom koje ne govori samo o stvarima koje vidimo očima nego više o »tihim bitkama koje se vode u duši.«³³ Filozofija je tako pratiteljica, suputnica i liječnica srca. Naime, Augustin ističe da Bog potiče čovjeka da traži »radost hvaleći tebe [Boga], jer si nas stvorio za sebe, i nemirno je srce naše dok se ne smiri u tebi«³⁴. U biblijskom smislu *srce* označava središte bića, emocija, volje i razuma³⁵, pa ne iznenađuje da je za Augustina filozofova težnja za mudrošću umijeće življenja koje izvire iz zdrava srca. Filozofija je tako terapija srca koja osigurava zdrav, odnosno mudar život, a kako bi ta terapija bila uspješna, filozof treba dobro razumjeti i temeljne principe razuma i unutarnja raspoloženja i motive te razlučiti znanje od lažnih nada, istinu od prolaznosti, svjesno od nesvjesnog, volju od razuma, osobno od neosobnog, čovjeka od Boga. Sve su to zadaće filozofa koji je tako terapeut srca, a neki će autori reći i psihoanalitičar,³⁶ koji promatra proces razvoja koji kreće

²⁸ Usp. Marina NOVINA, *Ispovijesti – Augustinov nagovor na filozofiju*, u: *Obnovljeni život*, 72 (2017) 3, 296.

²⁹ Augustinovo poimanje filozofije u skladu je s prijedlogom koji Origen daje svojem učenicu Grguru Taumaturgu da posudi od grčke filozofije grane kao bazu za opće obrazovanje i pripremu za kršćanstvo. Ta će Origenova misao postati temeljni postulat rano-kršćanskih i srednjovjekovnih mislilaca. Usp. Juliusz DOMAŃSKI, *Filozofija, teorija ili način života?*, 46.

³⁰ Usp. Roland J. TESKE, *To Know God and the Soul*, 10.

³¹ Aurelije AUGUSTIN, *Soliloquia*, II, 7, PL 32, Paris, 1877, 872.

³² Usp. John E. DONLEY, Saint Augustine, the First Catholic Psychologist, u: *The Linacre Quarterly*, 5 (1937) 4, 71-80.

³³ Usp. *Isto*, 76.

³⁴ Usp. Aurelije AUGUSTIN, *Ispovijesti*, I, 1, Zagreb, 1983., 7.

³⁵ O simboličkim srcima u religijama, kulturama, filozofiji i umjetnosti vidi u: Drago ŠIMUN-DŽA, Antropološka značenja i simbolika srca, u: *Crkva u svijetu*, 26 (1991.) 4, 252-265.

³⁶ Usp. Paul R. Kolbet, Augustine among the Ancient Therapists, u: Sandra LEE DIXON – John DOODY – Kim PAFFENROTH (ur). *Augustine and Psychology*, Lanham, 2013., 91.

od života do misli i koji pomaže u transformaciji bezavičajnog čovjeka, tuđinca, u čovjeka nade, te s Augustinom započinje pisati novo poglavlje u povijesti razumijevanja čovjeka kao osobe stvorene na sliku Božju. Poziv na filozofiju tako postaje najpoželjniji dar drugom biću,³⁷ jer filozofija osigurava terapiju i vježbu duše, uma i srca, koje je unatoč materijalnim promjenama kozmosa i povijesnim previranjima, i danas isto kao u Augustinovo doba.³⁸

4. Filozofija kao terapija uma

U srednjovjekovnom razdoblju filozofi su nastavili isticati terapeutsku funkciju filozofije, ponajviše kao terapiju uma koja čovjeku pomaže spoznati konačnu svrhu života i njegovo djelovanje upraviti prema toj punini. Tako shvaćena filozofija čovjeku rasvjetljuje put i u najtežim egzistencijalnim pitanjima i najtamnijim trenutcima očaja, depresije, osude i smrti. Zoran primjer takva poimanja filozofije, kao *philosophia medicans*, ostavio je Boetije. Naime, u zatvoru, optužen za veleizdaju, osuđen na smrt, svjestan svoje dramatične situacije, ali i političke i kulturalne bijede svoga vremena, čekajući izvršenje smrtne presude, Boetije piše djelo *De consolatione philosophiae* (*Utjeha filozofije*), koje će dovesti do skolastičkog poimanja filozofije prema kojem je znanje izravno korisno vjeri.³⁹ U toj bezizlaznoj situaciji Boetije se pita ima li filozofija smisla i može li filozofija otkriti smisao ljudske egzistencije na osobnoj i na političko-kulturalnoj razini? Odgovor nalazimo na stranicama *Utjehe filozofije*, jednom od najčitanijih djela, uz *Bibliju* i Augustinove *Ispovijesti*.

U žalosti, beznađu i bolesti Boetiju se ukazuje filozofija u liku žene, slika ljudske mudrosti na najvišem stupnju savršenstva, koja ga racionalno, argumentima, izvodi iz očaja i pokazuje mu da život ima smisla. Na njezinoj haljini nalaze se grčka slova *Pi* (Π) i *Theta* (Θ), simboli praktičke i teorijske filozofije, i stepenice koje simboliziraju uspinjanje kao filozofsku metodu, odnosno uspon racionalnim promišljanjem do sreće i utjehe.⁴⁰ To su ujedno motivi koji upućuju na nadmoć terapeutske funkcije filozofije neodvojive od mudrosti, vrline, pa i evanđeoskog savršenstva.⁴¹ Stanje u kojem se nalazi Boetije – nesretan, očajan, zatočen – simbolizira situaciju svakog čovjeka koji nije vođen filozofijom, tj. svjetlom razuma. Filozofija Boetiju prilazi kao liječnica koja,

³⁷ Usp. Marina NOVINA, *Ispovijesti – Augustinov nagovor na filozofiju*, 298.

³⁸ Usp. Paul R. KOLBET, *Augustine among the Ancient Therapists*, 110.

³⁹ Usp. Juliusz DOMAŃSKI, *Filozofija, teorija ili način života?*, 51.

⁴⁰ Usp. BOETIJE, *Utjeha filozofije*, I, 1.4, Zagreb, 2021., 38.

⁴¹ Usp. Juliusz DOMAŃSKI, *Filozofija, teorija ili način života?*, 46-51.

prije nego odredi odgovarajući način liječenja (*modus curationis*), prepoznaje simptome i otkriva uzroke bolesti. Vjerna medicinskom pristupu pita Boetija: »Zašto plačeš, zašto liješ suze? Govori, ne skrivaj ništa u svom srcu. Ako očekuješ pomoć liječnika, trebaš otkriti ranu.«⁴² Na to Boetije pripovijeda kako se bavio politikom, tražio zajedničko dobro i borio se za pravdu. No, sada je u zatvoru, lišen visoke političke funkcije, osramoćen i oduzet mu je sav imutak. Umjesto nagrade, podnosi kaznu. Lažno je optužen i nepravedno osuđen⁴³ i u patnji se pita: »Ako postoji Bog, otkuda zlo?«⁴⁴ Kako Bog može dopustiti da nepravda pobijedi? Na to filozofija, da bi razabrala način liječenja, iskušava stanje njegova duha s pet pitanja: Događa li se u ovom svijetu sve slučajno ili postoji razumski upravitelj? Kako Bog upravlja svijetom? Koja je svrha stvari i kamo sve smjera? Znaš li koji je iskon svega? Što je čovjek?⁴⁵ Odgovori na ta pitanja obuhvaćaju cjelokupnost filozofskog propitkivanja i pomažu u određivanju uzroka nesreće i propisivanju terapije te otkrivaju da Boetije zbog očajja, beznađa, besmisla, iskustva neuspjeha i zla ne može vidjeti svrhu. Trostruki je, uočavamo, uzrok bolesti: nepoznavanje sebe, nepoznavanje konačne svrhe i nepoznavanje zakona koji upravljaju svijetom,⁴⁶ a ozdravljenje se sastoji u spoznaji samoga sebe, otkrivanju konačne svrhe i otkrivanju božanske providnosti. Filozofija, dakle, vraća smisao ljudskoj egzistenciji, izvodi iz nesreće i vodi do sreće, izvodi iz tame i vodi na svjetlo, izvodi iz bolesti i vodi do ozdravljenja, odnosno do obraćenja uma koje čovjeka oslobađa otuđenja (stanja bolesti) i omogućava mu gledati drukčije svijet i sebe samoga. Ne iznenađuje stoga da je to Boetijevo djelo, koje naglašava terapeutsku funkciju filozofije, među načitanijim djelima u povijesti.

5. Filozofija kao svima ponuđena i prikladna terapija

Među najpoznatijim čitateljima *Utjehe filozofije* zasigurno je Dante Alighieri koji je nakon smrti Beatrice, svoje prve ljubavi, tražeći lijek svojoj boli, potražio utjehu u Boetijevim i Ciceronovim djelima. Pronašao je više od onog što je tražio i očekivao: »I, kao što se događa da čovjek traži srebro, pa, i mimo svoje namjere, nađe zlato, što odaje trajni uzrok koji možda nije bez Božje volje, ja, koji sam tražio utjehu, nađoh ne samo lijeka svojim suzama, nego i spomen o

⁴² BOETIJE, *Utjeha filozofije*, I, 4.1, 46.

⁴³ Usp. *Isto*, I, 4.34, 52.

⁴⁴ *Isto*, I, 4.30, str. 52.

⁴⁵ Usp. *Isto*, I, 6.1-14, 62.

⁴⁶ Usp. *Isto*, I, 6.17, 62.

autorima, znanostima i knjigama; a razmatrajući to, prosudih da je filozofija, koja bijaše gospođa tih autora, tih nauka i tih knjiga, nešto uzvišeno. I zamišljah je kao plemenitu gospu [...].⁴⁷

Tražeci u boli utjehu, Dante je pronašao plemenitu gospu (*donna gentile*), koja je postala njegova druga ljubav. Zanesen otkrićem filozofije Dante je zaboravio sve drugo. Filozofija ga je ozdravila, utješila i potaknula na filozofsko-teološki studij. I nakon dvije i pol godine studija oslobodila mu dušu od boli i brige za materijalnim životom te mu darovala svjetlo i mir. Za Dantea je filozofija i tješiteljica i darivateljica sreće te stoga u svojim djelima poziva čitatelje da zavole filozofiju i uči da bi moralna filozofija trebala voditi čovjekov život.⁴⁸

U svom najpoznatijem djelu, *Božanstvena komedija*, koje je napisao pučkim jezikom i time ga uputio svima, Dante upućuje na filozofiju kao terapiju ponuđenu i prikladnu svima. Naime, na putu traženja, koji simbolizira život svakog čovjeka, u egzistencijalnim životnim situacijama, kada se »stvori zbrka u duši« ili kada se čovjek nađe kao »u nekoj mračnoj šumi«,⁴⁹ filozofija pomaže naći siguran put izlaza, ozdravljenja ili spasenja, odnosno dosegnuti savršenstvo i najveću sreću. Svrha je *Božanstvene komedije* pomoći čovjeku prijeći put od Pakla do Raja, tj. »izbaviti žive u ovome životu iz stanja bijede i privesti ih u stanje sreće«⁵⁰. Filozofija tako ima terapeutsku funkciju, ali za razliku od lijekova i terapija koje se prepisuju samo u određenim stanjima, filozofija je terapija ponuđena i prikladna svima, a njezino korištenje rezultira srećom i savršenstvom pojedinca te transformacijom ljudi i društva.

6. Terapija kao dio šireg objašnjenja

Ako filozofija ima terapeutsku funkciju i pomaže liječiti pojedinca i društvo tada, kako se isticalo već u antici, medicina nije samostalna znanost, već je dio šireg i sveobuhvatnog, objašnjenja.⁵¹ Takvu misao stoljećima kasnije ponovio je i Karl Jaspers, koji je imao medicinsko i filozofsko obrazovanje, te isticao značaj filozofije za čovjeka, koji se uvijek teži iz egzistencijalnih pitanja otvoriti

⁴⁷ Dante ALIGHIERI, *Gozba*, II, 12, u: Dante ALIGHIERI, *Djela*, Frano Čale – Mate Zorić (prir.), Zagreb, 1976., 308.

⁴⁸ Usp. Ruedi IMBACH, *Portret pjesnika kao filozofa. O filozofiji Dantea Alighierija*, Zagreb, 2022., 18-22.

⁴⁹ Usp. Dante ALIGHIERI, *Božanstvena komedija: Pakao*, I, 2, Zagreb, 2021., 31.

⁵⁰ Usp. Dante ALIGHIERI, *Poslanica XIII Cangradeu della Scali*, XIII, 15, u: Dante ALIGHIERI, *Djela*, 571.

⁵¹ Usp. Maja HUDOLETNJAK GRGIĆ, *Medicina i metoda*, 37.

horizontima novih mogućnosti⁵² i za psihijatriju.⁵³ Pojave ljudskog tjelesnog i psihičkog zdravlja i bolesti tumačio je kao liječnik i filozof te je uočio povezanost, posebice u području medicinske dijagnostike i psihopatologija, medicine i filozofije. U tom smislu, Jaspers naglašava da se tek s potpunim znanjem o ljudskom životu i ljudskoj naravi može doći do savršene definicije zdravih i bolesnih.⁵⁴

Jaspers ističe da liječnici ne bi trebali odbacivati filozofiju jer se »bez filozofije ne može svladati besmisao na granici prirodno-znanstvene medicine«⁵⁵. Štoviše, treba se prisjetiti hipokratskih tekstova u kojima se navodi da je »liječnik filozof jednak bogu«. Liječnik koji je sposoban činiti takve nevjerojatne stvari kao rezultat znanstveno-tehničkog napretka postaje potpuni liječnik tek kada tu praksu uključi u svoje filozofiranje. On tada stoji u polju stvarnosti koje vješto oblikuje ne dopuštajući da ga te stvarnosti zavaraju. Kao najjači realist zna i u neznanju.«⁵⁶ Dakle, za Jaspersa kliničku praksu treba utemeljiti u čvrstoj metodologiji i etici, odnosno filozofija ima terapijsku funkciju i jest terapija svima ponuđena i prikladna jer je medicinska praksa konkretna filozofija. Ta filozofija je egzistencijalno utemeljena, suočava se s realnim životnim problemima i rubnim životnim situacijama, poput patnje ili mentalnih bolesti, te ujedno znanosti pomaže razumjeti samu sebe, svoje granice i svrhu.⁵⁷

7. Filozofija kao terapija jezika

Filozofi suočeni s realnim životnim situacijama već su u antici istaknuli da su pomućeni osjećaji i misli povezani s praznim željama i s praznim mnijenjima, a otkriva ih prazan jezik.⁵⁸ Da filozofija primarno ima terapijsku funkciju, koja se očituje u liječenju jezika, u suvremeno je doba istaknuo Ludwig Wittgenstein. Naime, za njega, »filozofija je borba sredstvima našeg jezika protiv začaranosti našeg razuma«⁵⁹. Cilj je filozofske terapije potpuna jasnoća,

⁵² Usp. Anto GAVRIĆ, Petar JAKOPEC, Metafizičke dimenzije u misli Karla Jaspersa, u: *Obnovljeni život*, 67 (2012.) 4, 501.

⁵³ Usp. Karl JASPERS, *De la psychothérapie*, Paris, 1956., 29-32.

⁵⁴ Usp. Radivoje KEROVIĆ, Filozofija u psihijatriji, u: *Arhe*, 9 (2012.) 17, 196.

⁵⁵ Usp. Karl JASPERS, Der Arzt im technischen Zeitalter, u: *Klinische Wochenschrift*, 36 (1958.) 22, 1043.

⁵⁶ Karl JASPERS, Der Arzt im technischen Zeitalter, 1043.

⁵⁷ Usp. Giovanni STANGHELLINI, The ethics of incomprehensibility, u: Giovanni STANGHELLINI – Thomas FUCHS (ur.), *One Century of Karl Jaspers' General Psychopathology*, Oxford, 2013., 170-171.

⁵⁸ Usp. André-Jean VOELKE, *Filozofija kao liječenje duše*, 54-83.

⁵⁹ Ludwig WITTGENSTEIN, *Filozofijska istraživanja*, fr. 109, 47.

zdravlje filozofske misli,⁶⁰ koja se očituje u nestanku filozofskih problema, u umirivanju filozofije.⁶¹ Tako, poput epikurejaca Wittgenstein ističe da filozofija donosi smiraj i jasnoću u kojoj čak ni filozofska aktivnost više nije potrebna, odnosno da s potpunom jasnoćom jezičnih formi filozofski govor prelazi u nečujnu mudrost.⁶²

Wittgenstein je poput Sokrata, iako se Sokrat usredotočio na neznanje, a Wittgenstein na pomutnju koja nastaje krivim razumijevanjem jezičnih formi i premda je prvom liječenje duše u filozofskoj aktivnosti, a drugome u njezinu prestanku.⁶³ Ipak, obojica su sasvim sigurni da filozofija ima konkretnu svrhu. Stoga Wittgenstein kaže da riječi treba svesti »s njihove metafizičke natrag na njihovu svakodnevnu primjenu«⁶⁴. To snažno podsjećanje na zbilju⁶⁵ ima terapeutsku funkciju koja se odnosi na etičko, tj. vrijednosno zdravlje. U tom smislu, Wittgenstein piše da se »na primjerima pokazuje metoda, a niz tih primjera može prekinuti. – Rješavaju se problemi (otklanjaju teškoće), a ne jedan problem. Nema jedne metode filozofije, ali zato ima metoda, takoreći različitih terapija.«⁶⁶ Ne iznenađuje stoga da originalnost Sokratove i Wittgensteinove filozofije nije u filozofskim argumentima, već u učincima koje ima na sugovornike ili čitatelje. Naime, za njih filozofija nije aktivnost kojoj je cilj »prikupljanje i povećanje znanja, već aktivnost čiji se uspjeh mjeri količinom transformacije koju čitatelji mogu postići«⁶⁷.

8. Treći put do transformacije i ozdravljenja

Francuski filozof i povjesničar filozofije Pierre Hadot (1922. – 2010.) u svojim je djelima sabrao brojna filozofska stajališta i nastavio tradiciju isticanja, u ovom radu naglašene, višestruke terapeutske i transformacijske funkcije filozofije.⁶⁸

⁶⁰ Usp. Varja ŠTRAJN, *Metafizika v luči terapevtske interpretacije Wittgensteinove filozofije*, u: *Anthropos: časopis za psihologiju in filozofijo ter za sodelovanje humanističnih ved*, 49 (2017) 1-2, 139.

⁶¹ Usp. Ludwig WITTGENSTEIN, *Filozofijska istraživanja*, fr. 133, 51.

⁶² Usp. Pierre HADOT, *Šta je antička filozofija?*, 17.

⁶³ Usp. Gina Marie LUNSFORD, *Socrates and Wittgenstein: Philosophy as Therapy*, Florida, 2005., 3.

⁶⁴ Usp. Ludwig WITTGENSTEIN, *Filozofijska istraživanja*, fr. 116, 48.

⁶⁵ Usp. Peter F. STRAWSON, *Analiza i metafizika*, 4.

⁶⁶ Ludwig WITTGENSTEIN, *Filozofijska istraživanja*, fr. 133, 51.

⁶⁷ Usp. Davide SPARTI, *Philosophy As Therapy: On Some Analogies Between Wittgenstein and Freud*. *European Journal of Psychoanalysis*, (2014.), u: <https://www.journal-psychoanalysis.eu/philosophy-as-therapy-on-some-analogies-between-wittgenstein-and-freud> (13. lipnja 2022.).

⁶⁸ Usp. Pierre HADOT, *Filozofija kao način življenja*, Beograd, 2011., 141, 150.

Filozofija je egzistencijalno važna i ima terapeutsku funkciju poput duhovnih vježbi zato što u potpuno transformira čovjekov način mišljenja i života.⁶⁹ Kako ističe Hadot, filozofija shvaćena kao duhovne vježbe podrazumijeva i promjenu vrijednosnih sudova i transformaciju osobnosti jer se odnosi na pojedinca u njegovoj cjelovitosti.

Četiri su egzistencijalno važne i vrlo konkretne dimenzije duhovnih vježbi: naučiti živjeti, naučiti razgovarati, naučiti umirati i naučiti čitati. Naime, iz vježbanja se razvija umijeće življenja, koje uključuje i iziskuje dijalog koji od čovjeka zahtijeva da nauči razgovarati. Razgovarati, dijalogizirati, uči se kroz sokratovske dijaloge, koji su ujedno i poziv na unutarnju duhovnu vježbu, tj. na ispit savjesti, pozornost na poznavanje samoga sebe te put do obraćenja i uspon prema istini. No, duhovne vježbe se tu ne zaustavljaju, već uključuju i pripremu za smrt, odnosno promjenu perspektive kako bi se stvari gledalo iz perspektive univerzalnosti i objektivnosti. Na koncu, jedna od najtežih dimenzija duhovnih vježbi je naučiti čitati, tj. zaustaviti se, mirno meditirati, promišljati i tako se preobraziti.⁷⁰ Filozofija je tako način življenja koji poput duhovnih vježbi transformira mišljenje i djelovanje i vodi do ozdravljenja života.

Hadotovo poimanje »filozofije kao načina življenja« smatra se svojevrsnim trećim putom, putom između analitičke i kontinentalne filozofije, odnosno alternativom tim pristupima.⁷¹ Naime, prema Hadotu, filozofija pojmljena kao način življenja bavi se i velikim tradicionalnim filozofskim pitanjima i pitanjima koja su važna za živote ljudi, ne modelira se prema prirodnim znatnostima te nije ironična ni relativistička. Takav način filozofiranja uključuje terapiju duše, uma, srca i jezika, te transformira i čovjeka u svim njegovim dimenzijama i njegovo egzistencijalno stanje, a preporučljiv je i dostupan svima.

Zaključak

Ovim istraživanjem obuhvatili smo helenističke filozofske škole, poglavito epikurejce i stoike, te Sokrata, zatim klasične mislioce (Augustina, Boetija i Dantea Alighierija) te suvremene mislioce (Ludwiga Wittgensteina, Karla Jaspersa i Pierre Hadota) te pokazali da djela i životni primjeri filozofa upućuju

⁶⁹ Usp. Pierre HADOT, Šta je antička filozofija?, 147.

⁷⁰ Usp. Pierre HADOT, *Duhovne vježbe i antička filozofija*, 14-58.

⁷¹ Usp. Michael CHASE, Observations on Pierre Hadot's Conception of Philosophy as a Way of Life, u: Michael CHASE – Stephen R. L. CLARK – Michael McGHEE (ur.), *Philosophy as a Way of Life, Ancients and Moderns: Essays in Honor of Pierre Hadot*, Chichester, 2013., 280.

na zaključak da filozofija ima primarno terapeutsku funkciju. Naime, od pojave filozofije do suvremene filozofije autori su iz stoljeća u stoljeće pomno rasvjetljavali terapeutske funkcije filozofije, naglašavajući da je svrha filozofije konkretna i egzistencijalno značajna te da se filozofija treba shvatiti kao *ars medicinalis* i *philosophia medicans*. Terapeutska funkcija filozofije je ozdravljenje koje se očituje u postizanju sreće kojoj sve teži, a uključuje čovjeka cjelovito, njegovu dušu i tijelo. Tako filozofiju možemo razumjeti kao vježbe duha, terapiju duše, terapiju srca, terapiju uma ili terapiju jezika, gdje se ozdravljenje očituje u umijeću življenja, miru srca, jasnoći misli, jasnom razabiranju svrha i jasnoći jezika, a donosi utjehu, rasvjetljuje tamu, postavlja stvari i događaje u pravu perspektivu i pomaže u konkretnim životnim situacijama. Filozofija je stoga i terapija i lijek, ali i temelj medicini koji osigurava ozdravljenje čovjeka u njegovoj cjelovitosti. No, za razliku od lijekova ili terapija koje se propisuju samo u određenim stanjima, filozofija je preporučljiva svakom čovjeku. Filozofija osigurava čovjeku prelazak iz stanja nejasnoće u stanje jasnoće, iz stanja očaja u stanje radosti, iz neznanja u znanje, iz tuge u radost, iz besmisla u smisao, odnosno osigurava transformaciju čovjeka i društva iz stanja bolesti u stanje zdravlja. Kao kontinentalni, analitički ili Hadotov treći put, filozofija osigurava terapiju i, dopustimo li joj, poput liječnice razlučuje, usmjerava, rasvjetljuje, tješi i liječi dušu, srce, um, jezik, nutrinu čovjeka te tako transformira i ozdravlja i čovjekovu nutrinu i vanjski svijet.

Summary

The Therapeutic Function of Philosophy

Anto GAVRIĆ

Faculty of Philosophy and Religious Studies, University of Zagreb
Jordanovac 110, HR – 10 000 Zagreb
anto.gavric@ffrz.unizg.hr

Marina NOVINA

Faculty of Philosophy and Religious Studies, University of Zagreb
Jordanovac 110, HR – 10 000 Zagreb
marina.novina@ffrz.unizg.hr

Starting from Antique philosophers and Socratic discourses, to Augustine, Boethius, and Dante Alighieri, to Wittgenstein, Jaspers, and Pierre Hadot, this study draws attention to philosophy as ars medicinalis and as philosophia medicans, i.e., to the thera-

peutic function of philosophy, while revealing that philosophy, directed to reality, to life and to the way one ought to live, as a physician in critical life situations, prompts one to discuss and to reflect, recognises causes of illness and proscribes therapies, leads to healing of illnesses of the soul, heart, mind, and language, and, thus, a human person of each era can find in philosophy the joy of transitioning from illness to health.

Keywords: *philosophy, medicine, therapy, soul, mind, hearth, language, Socrates, Aurelius Augustine, Boethius, Dante, Wittgenstein, Jaspers, Pierre Hadot.*